

Україна в 1994—1999 рр.

- 1. Зі створення якої політичної партії почалося формування багатопартійної системи в Україні? 2. Коли було скасовано статтю 6 Конституції СРСР про монополію КПРС на владу?



1. Перегрупування партійно-політичних сил в умовах незалежної держави. На час проголошення незалежності України існувало понад 20 політичних партій. Після серпневих подій 1991 р. та заборони КПУ в політичному житті України почали переважати партії та рухи національно-демократичного спрямування. На численних зборах вони продовжували засуджувати тоталітаризм і виступали за розбудову національної держави, їхні заяви вирізнялися певною ейфорією щодо швидкого оновлення всіх сфер життя. Національно-демократичні сили мали на той час політичну ініціативу, однак не спромоглися перетворити її на стійку більшість у Верховній Раді України.

Праве крило політичних сил представляли партії національного і націоналістичного напрямів. До цих партій належали Народний рух України (НРУ), Демократична партія України (ДемПУ), Українська республіканська партія (УРП), Конгрес українських націоналістів (КУН), Християнсько-демократична партія України (ХДПУ), Українська національна асамблея (УНА).

Проголошення незалежності дало можливість перенести в Україну діяльність Організації українських націоналістів (ОУН), яка раніше функціонувала за кордоном.

Найвпливовішим серед партій правої орієнтації був НРУ. Він пройшов шлях від громадського об'єднання до політичної партії, яка сформувалася в 1992 р. НРУ оголосив себе опозицією (але в конституційній, парламентській формі) президентській владі.

На виборах до Верховної Ради 1994 р. представники правих партій отримали 47 депутатських мандатів.

Стрімке погіршення соціально-економічного становища стало підґрунтям для відновлення лівого руху. Його активізація пов'язана зі створенням Соціалістичної партії України (СПУ) на чолі з Олександром Морозом. До партії увійшла більшість членів КПУ, яка була заборонена. Ще через півроку оголосила про своє існування Селянська партія України (СелПУ). Вона виступила за відродження селянства як основи зміцнення нової держави.

У жовтні 1993 р. після тривалих дебатів у парламенті та засобах масової інформації відродилася Комуністична партія України (КПУ). У березні 1995 р. делегати з'їзду

проголосили КПУ правонаступником партії, що існувала у складі КПРС і була заборонена в серпні 1991 р.

До лівих партій належала і Прогресивна соціалістична партія України (ПСПУ), зареєстрована у квітні 1996 р. Партія виникла в результаті суперечностей у керівництві СПУ. Група соціалістів на чолі з Наталією Вітренко вийшла із цієї партії та оголосила про створення нової. Виявилося, що лівий рух ще не втратив свого політичного впливу. На виборах до Верховної Ради України 1994 р. партії лівого спрямування здобули 123 мандати.



Емблема Народного руху України

Програмові положення й вимоги лівих партій були близькими або дуже схожими. Вони сповідували пріоритет державних форм господарювання, із застереженнями ставилися до приватної власності, засуджували соціальне розшарування суспільства, виступали за ліквідацію безробіття, розвиток системи Рад і надання їм виконавчих функцій влади. У зовнішньополітичних справах ліві партії виступали за зміцнення зв'язків із країнами СНД і в першу чергу з Росією.

Упродовж 1991—1993 рр. майже 28 політичних партій заявили про свою центристську позицію. Представники центристських партій більше, ніж інші, були пов'язані з президентськими владними структурами та урядом України. Партії центристського спрямування в 1992 р. заснували громадсько-політичне об'єднання «Нова Україна».

Серед політичних сил центристського спрямування лідерство належало Ліберальній партії України (ЛПУ), створеній у вересні 1991 р. До її складу входили переважно представники східних регіонів країни. Ліберальна фракція «Соціально-ринковий вибір» у Верховній Раді в 1994 р. налічувала 27 народних депутатів. Помітна роль у центристському русі належала Партії праці України (ППУ). Деякі політологи вважали її представником директорату потужних промислових об'єднань країни.

До центристського напрямку прилягало соціал-демократичне крило, представлене Соціал-демократичною партією України (СДПУ) і Соціал-демократичною партією України (об'єднаною) (СДПУ(о)).

У програмових документах політичних партій, які вважали себе центристськими, суттєвих розбіжностей не існувало. Ці партії зосередили свою увагу на проблемах свободи, справедливості, солідарності, розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки, використанні досягнень науки і техніки, залученні України до процесів європейської інтеграції. Партійно-політичні сили на етапі проголошення незалежності України виступили за розбудову незалежної держави, однак мали розбіжності у визначенні пріоритетів своєї політики.

Президентський курс підтримували партії центристського спрямування. Ліві й праві сили, по суті, були в опозиції до президентської влади.

2. Дострокові вибори до Верховної Ради України та вибори Президента України 1994 р. Л. Кучма. Перехід до ринкових відносин спричинив погіршення соціально-економічної ситуації в країні, що, у свою чергу, загостило політичну ситуацію. Населення висловлювало невдоволення діяльністю Верховної Ради й Президента України. Зрештою було прийнято рішення провести дострокові вибори.

27 березня 1994 р. відбулися вибори до Верховної Ради України. Було обрано 338 народних депутатів, половина з яких належала до лівих політичних партій. Найбільше місць отримала КПУ — 96 (до них слід додати ще п'ять членів Компартії Криму), СПУ — 14, СелПУ — 18, НРУ — 20. Інші партії спромоглися провести у Верховну Раду від одного до дев'яти своїх представників. 18 травня 1994 р. Головою Верховної Ради було обрано О. Мороза. Новий парламент Прем'єр-міністром затвердив В. Масола.

Процес зміни політичної влади в Україні завершили президентські вибори, що відбулися в червні-липні 1994 р. у два тури. Перемогу здобув Л. Кучма. Його кандидатуру підтримали східні й південні області України та Автономна Республіка Крим.

Вибори 1994 р. засвідчили те, що Україна стоїть на демократичному шляху розвитку. Україна стала першою серед країн СНД, де зміна влади відбулася мирним, демократичним шляхом.

3. Конституційний процес. Конституція 1996 р. Конституційний процес в Україні як процес підготовки нової Конституції України розпочався з прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.). У ній передбачалася розробка нової Конституції. Було утворено комісію з вироблення нового Основного Закону (Конституційна комісія) і відповідну робочу групу. Вона підготувала концепцію Конституції, яка була схвалена Верховною Радою.

Після проголошення незалежності певний час мала чинність Конституція УРСР 1978 р. в тій частині, яка не суперечила законам України, прийнятим після 24 серпня 1991 р. Після внесення змін і доповнень 17 вересня 1991 р. Верховна Рада перейменувала її на Конституцію України. Це було зумовлено обставинами перехідного періоду. Проголошення незалежності та референдум 1 грудня 1991 р. дещо активізували конституційний процес. У 1992 р. було підготовлено офіційний проект, який у липні того ж року було винесено на загальнонародне обговорення. Доопрацьований проект Конституції в травні 1992 р. було подано до Верховної Ради, а вдруге — у жовтні 1993 р. Із різних причин ці проекти так і не стали Основним Законом України. Так закінчився перший етап конституційного процесу в Україні.

Позачергові вибори народних депутатів та Президента України (1994 р.) дещо сповільнили конституційний процес. 10 листопада 1994 р. Конституційну комісію було перетворено, її очолили Л. Кучма та О. Мороз.

Проте життя вимагало невідкладного вирішення проблем державотворення. У результаті виникла ідея «Малої Конституції України», яка здобула своє втілення у проекті Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні», але Верховна Рада України відхилила його. У зв'язку із цим виникло протистояння між Президентом України, виконавчою й законодавчою гілками влади.



Депутати Верховної Ради після прийняття Конституції України. 1996 р.

Конституція — політичний нормативно-правовий акт держави, який закріплює основи суспільного ладу, державний устрій, систему, порядок утворення, принципи організації та діяльності державних органів, права та обов'язки громадян; засіб політичного управління суспільством, юридична база всього законодавства держави, основа наукових розробок у сфері права, найважливіше джерело права. Конституції України як Основному Закону держави властиві підвищена стабільність та особливості правового статусу: вона має найвищу юридичну силу, є основою для прийняття інших нормативних актів держави.

8 червня 1995 р. між Верховною Радою України та Президентом України було прийнято Конституційний договір «Про основні засади, організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України». Проте це лише відсунуло протистояння між гілками влади на рік.

11 березня 1996 р. Конституційна комісія схвалила проект Конституції і передала його на розгляд Верховної Ради. 24 квітня проект було взято за основу. 5 травня 1996 р. було створено Тимчасову спеціальну комісію з доопрацювання проекту Конституції, до якої увійшли представники всіх депутатських фракцій і груп. У червні 1996 р. комісія завершила свою роботу.

Розпочалося тривале обговорення у Верховній Раді України доопрацьованого проекту Конституції. Роботі заважали політичні суперечки. До 26 червня 1996 р. не було прийнято жодного розділу Конституції. Вважаючи неприпустимим затягування конституційного процесу, Президент України підписав Указ, яким призначав на вересень 1996 р. Всеукраїнський референдум із питань затвердження нової Конституції. 27 червня 1996 р. Верховна Рада відновила роботу, змінивши порядок розгляду Конституції. Було створено робочі групи з найбільш актуальних питань — власності, символіки, організації влади тощо. Надвечір було відновлено пленарне засідання, яке тривало всю ніч. 28 червня 1996 р. нову Конституцію України було прийнято.

Україна отримала Основний Закон, без якого державність є невизначеною. Конституція юридично закріпила політичний та економічний суверенітет української держави, її територіальну цілісність, основні права і свободи громадян. Однак, як продукт компромісу між різними політичними силами і гілками влади, вона не стала основою стабільності політичного життя. Упродовж наступних років відбулися неодноразові спроби внести зміни й доповнення до Конституції.

4. Вибори до Верховної Ради України 1998 р. Особливістю виборів до Верховної Ради України 1998 р. стало те, що одну половину депутатів обирали за пропорційною системою виборів, іншу — за мажоритарною. Запровадження змішаної системи виборів передбачало зміцнення партійної системи й більш чітку структурування парламенту.

До виборів 29 березня 1998 р. Центральна виборча комісія (ЦВК) зареєструвала 30 списків кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків партій і в середньому по 20—25 кандидатів у депутати в одномандатних виборчих округах.

У голосуванні взяли участь понад 26,5 млн виборців із 37,5 млн (майже 70,8 %, що трохи менше, ніж на виборах 1994 р.).

За підсумками голосування в загальнодержавному багатомандатному окрузі бар'єр у 4 % подолали КПУ (24,65 % — 84 депутатські мандати), НРУ (9,4 % — 32), виборчий блок СПУ та СелПУ «За правду, за народ, за Україну!» (майже 8,6 % — 29), Партія зелених України (5,4 % — 19), Народно-демократична партія (НДП, 5 % — 17), Всеукраїнське об'єднання «Громада» (майже 4,7 % — 16), ПСПУ (4 % — 14), СДПУ(о) (4 % — 14) — загалом вісім партій і блоків.

Половину народних депутатів було обрано в одномандатних округах. Перевагу мали безпартійні, комуністи, народні демократи й рухівці.

Ліві сили мали популярність у Донецькій, Луганській, багатьох інших областях та в Криму; праві та правоцентристські — у західних областях України.

12 травня 1998 р. Верховна Рада III скликання розпочала свою роботу. Після тривалих дебатів Головою Верховної Ради було обрано представника блоку СПУ і СелПУ Олександра Ткаченка. Як і попередня, новообрана Верховна Рада фактично стала в опозицію до Президента. Це не сприяло стабілізації політичного життя в країні на тлі світової фінансової кризи, що охопила й Україну.

Висновки. Дострокові вибори 1994 р. засвідчили перегрупування політичних сил у країні. Новим Президентом був обраний Л. Кучма.

- У 1994—1999 рр. тривав державотворчий процес, головним змістом якого стало прийняття Конституції України. Також відбулося зміцнення партійної системи із запровадженням змішаної системи виборів до Верховної Ради України.

Запитання і завдання

- 1. Коли відбулися дострокові вибори Верховної Ради й Президента України? 2. Хто став другим Президентом України? 3. Коли було прийнято Конституцію України? 4. За якою виборчою системою відбувалися вибори до Верховної Ради України в 1998 р.? 5. Хто став Головою Верховної Ради України III скликання?
- 6. Як змінилася політична ситуація в Україні на початку 1990-х рр.? 7. Розкажіть про політичні цілі лівих, правих та центристських партій України.
- 8. Якими були підсумки парламентських виборів 1998 р.?
- 9. Обговоріть у групах. Охарактеризуйте процес перегрупування партійно-політичних сил після проголошення незалежності України. Які політичні течії з'явилися на політичній арені країни? 10. Визначте етапи конституційного процесу і дайте їм характеристику.
- 11. Якими були здобутки і прорахунки державотворчих процесів, що відбувалися в 1994—1999 рр.?